

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

З. О. Адаманова

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії
і міжнародної економіки
Кримського інженерно-педагогічного
університету (м. Сімферополь)*

Л. Д. Сейдаметова

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку і аудиту
Кримського інженерно-педагогічного
університету (м. Сімферополь)*

УДК 339.92.+650.00

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ (НА ПРИКЛАДІ ПРОМИСЛОВО РОЗВИНЕНИХ КРАЇН)

У роботі розглянута інвестиційна діяльність ТНК у кризових умовах. Викладено еволюцію діяльності корпорацій і її взаємозв'язок з циклами Кондрат'єва.

В работе рассмотрена инвестиционная деятельность ТНК в условиях экономического кризиса. Изложена эволюция деятельности корпораций и ее взаимосвязь с циклами Кондратьева.

Investment activity of TNK is in-process considered in the conditions of economic crisis. The evolution of activity of corporations and its intercommunication is expounded with the cycles of Kondrat'eva.

Світову економіку останньої чверті ХХ ст. й початку ХХІ ст. неможливо уявити без діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК). ТНК, на сьогодні стали ключовим елементом міжнародних економічних відносин (МЕВ). Бурхливому розвитку ТНК в останні десятиліття сприяло загострення міжнародної конкуренції й поглиблення міжнародного розподілу праці. Як відомо, міжнародні ТНК, з одного боку, є продуктом міжнародних економічних відносин, що швидко розвиваються, а з іншого — вони є досить потужним механізмом впливу на них: ТНК перетворили світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечили розвиток НІОКР і довели до досконалості систему управління підприємствами. ТНК, впливають на економіку національних економічних систем і регіонів через свої дочірні підприємства й філії за єдиною науково-виробничою і фінансовою стратегією, сформованою в їх "головних центрах", мають величезний науково-виробничий і ринковий потенціал, що дозволяє забезпечити їм високий динамізм розвитку вже протягом 50 років. ТНК, можна назвати основними інвесторами глобальної

© Адамова З.О., Сейдаметова Л.Д., 2010.

світової економіки. Згідно з даними ЮНКТАД, на сьогодні у світі зареєстровано 82 000 ТНК, які мають 810 000 закордонних філій, експорт яких становить 1/3 загальносвітового експорту товарів і послуг, чисельність зайнятих склала 77 млн. чоловік, що більше, ніж удвічі перевищує загальну економічну чисельність зайнятих у Німеччині [10, с. 11]. Однак даному системному розвитку трохи “перешкодила” світова фінансово-економічна криза, що вибухнула у 2008 р., і яка трохи змінила кон’юнктуру інвестиційної діяльності ТНК.

В економічній літературі процес впливу кризових явищ на світову економіку розглянутий у роботах багатьох учених-економістів, серед яких необхідно виділити таких: З. О. Адаманова, С. Ф. Зорина, Н. Д. Кондрат’єв, А. Кудріна, Д. Г. Лукьяненко, К. Маркса, Л. В. Руденко, М. Портер, Е. Г. Панченко, В. А. Темненко, Й. Шумпетер і ін.

Метою роботи є дослідження інвестиційна діяльність ТНК в умовах економічної кризи.

Сучасний економічний словник дає таке визначення економічної кризи: економічна криза (*др.-греч. krisis — поворотний пункт*) — серйозні порушення у звичайній економічній діяльності. Однією з форм прояву кризи є систематичне, масове нагромадження боргів і неможливість їхнього погашення в розумний термін. Причина економічних криз часто розглядається у порушенні рівноваги між попитом і пропозицією на товари й услуги [1].

Представники ліберальної економічної школи відзначали, що циклічність інвестиційного й споживчого попиту стає основою причиною хвилеподібного економічного циклу ринкової економіки.

К. Маркс відзначав, що до початку промислової революції кінця XVIII ст. не існувало ніяких регулярно повторюваних бумів і депресій, оскільки ці цикли виникають на історичній сцені приблизно в той же самий час, що й сучасна промисловість. К. Маркс зробив висновок, що ділові цикли є невід’ємною рисою капіталістичної економіки [2]. Причину криз К. Маркс вбачав у виробництві товарів понад платоспроможний попит. І справа не в помилках оцінки ємкості ринку й навіть не в бажанні власників капіталу дістати максимальний прибуток, а в самій природі та законах розвитку економіки, яка націлена на одержання прибутку [12].

Однак природа економічної кризи була розгадана Н. Д. Кондрат’євим, висунувши ідею більших економічних циклів, тривалість яких становить у середньому 50 років. Цикли складаються з періодів, які чергуються, щодо високих і низьких темпів економічного зростання [3] і, як показує світовий досвід економічного розвитку продуктивні сили переходять на новий, більш високий рівень свого розвитку, які С. Глад’єв назвав зміною “технологічних укладів” і позначив п’ять технологічних укладів, які економіка пройшла за останні 200 років [3].

Описаний Н. Д. Кондрат’євим механізм функціонування цих циклів, включає дві хвилі: підвищувальну й понижуючу й при переході від однієї хвилі до іншої лежить механізм акумуляції, нагромадження, концентрації, розпилення й знецінювання капіталу як ключовий фактор розвитку капіталістичної економічної системи [3]. Як відзначає Н. Д. Кондрат’єв: “... кожна наступна фаза циклу є наслідком кумулятивних умов, що накопичуються протягом попереднього часу, і кожний новий цикл при збереженні принципів капіталістичної організації господарства настільки ж закономірно йде за іншим, як одна фаза того самого циклу за іншою. Але при цьому необхідно пам’ятати, що кожний новий цикл протікає в нових конкретно-історичних умовах, на новому рівні розвитку продуктивних сил і тому є зовсім непростим повторенням попереднього циклу” [5, с. 456].

Досліджуючи припущення Н. Д. Кондрат’єва про циклічність розвитку світової економіки після промислової революції, сучасні економісти виділили шість кондрат’євських циклів (хвиль), які, на нашу думку, нерозривно пов’язані з еволюцією ТНК і ступенем їхнього впливу на світову економіку (табл. 1).

Розглядаючи взаємозв’язок К-циклів і еволюцію розвитку ТНК, можна помітити, що в період між четвертими й п’ятим К-циклами, відбувається акумуляція й концентрація капіталу в руках ТНК, що сформувалися, і, перерозподілу його, у бік формування “кластера нових базисних інновацій”, основу якого становлять нові інформаційні технології (ІТ-технології) (мікроелектроніка, виробництво комп’ютерної техніки, розвиток Internet, мобільний зв’язок), які дозволили одержати інноваційну ренту. Крім того, ТНК того періоду стали шукати можливість подолання кризових явищ понижуючої хвилі за допомогою перевезенню виробничих потужностей у країни-реципієнти, що надавало величезну можливість економії виробничих витрат, а також низькі податки й відсутність у цих країнах витрат на екологію, призвели до різкого

підвищення прибутку ТНК. Всі ці заходи створили необхідні умови для подолання нижчої крапки понижуючої хвилі, і як відзначає А. Айвазов, до середини 1980–х ХХ ст. почалося поживлення світової економіки, яка тривала до 2001 р., коли здійснювалася дифузія нових інновацій п'ятого технологічного укладу в усі сфери виробництва й послуг [3]. Крім того у той же період відбувся перехід від кейсіанської доктрини до неоліберального — від доктрини твердого державного регулювання до доктрини невтручання держави в справи бізнесу, які привели до зняття обмежень по переміщенню капіталу по усьому світі.

Затяжний підйом п'ятого К-циклу привів до того, що виробничий капітал став демонструвати тенденцію до підвищення потужностей над реальним виробництвом у нових галузях, пов'язаних із новими інформаційними технологіями (ІІТ), і це, у свою чергу, призвело до росту витрат і падіння середнього прибутку, і капітал став перерозподілятися в ті галузі, де він міг одержувати більше високий прибуток, тобто в спекулятивні операції на фондовому, сировинному й іпотечному ринку.

Застосування неоліберальної доктрини в рамках підвищувальної хвилі К-циклу, призвели не тільки до нівелювання границь національних економічних систем (НЕС), але й до створення нової світової економічної системи, що забезпечила ТНК приплив фінансового капіталу із всіх країн світу й концентрації його у фінансових центрах (Нью-Йорку, Лондоні) і виникненню “нової фінансової революції” і створенню інституту деривативів, що страхували від можливого лопання фінансових бульбашок. Логіка А. Гриспена, батька-засновника даної доктрини, полягала в наступному: “бульбашка вибиває бульбашку” [3]. Даний принцип працював у такий спосіб: при роздуванні нафтової бульбашки, фінансові ресурси за допомогою деривативів перекачувалися в бульбашку ІТ-технології, а якщо лопається бульбашка ІТ-технологій, то фінанси перетікають в іпотеку — почався бум “дешевих кредитів” і кризи ліквідності активів.

Сьогоднішня фінансово-економічна криза, завдяки А. Гриспіну, багатьма вченими визначається як криза “бульбашок, що розбухають і лопаються” [8, с. 148] Як відзначає А. Кудрін, вважалось помилковим, що фінансові інструменти, застосовувані в період п'ятої підвищувальної хвилі, дозволяють знизити ризики, розподіляючи їх серед інвесторів. Насправді, їхнє використання призвело до маскування ризиків, розпорошуючи його нескінченно й безпечно [9, с. 9]. Однак на початку 2008 р., підвищувальна хвиля п'ятого К-циклу закінчилася іпотечною кризою, що вибухнула в США, а потім вона охопила Європу й Азію — кризою неповернення “дешевих” іпотечних кредитів, яка спричинила світову фінансову кризу й призвела до колапсу світової фінансової системи, що у свою чергу вплинуло на реальний сектор економіки. ТНК почали до виведення своїх активів з національних економік країн-реципієнтів.

Згідно з даними ЮНКАД криза торкнулася від 79 до 85 % ТНК, темпи їхньої інтернаціоналізації істотно сповільнилися, а прибуток упав на 27 %. Так само згідно з експертними даними в 2009 р. було зареєстровано небувале скорочення отриманих ПІІ по всіх трьох компонентах:

- пайова участь;
- внутрішньо корпоративні позики;
- реінвестування прибутку [10, с. 9].

Розглянемо показники ПІІ в міжнародному виробництві у період 2007–2008 рр. (табл. 2).

Таким чином, необхідно зазначити, що вивіз ПІІ із промислово-розвинутих країн скоротився на 46 %. Головні компанії, що перебувають у країнах-базування, провели часткову реструктуризацію, що, у свою чергу, призвело до вилучення інвестицій, скороченню заборгованості філій і внутрішньо корпоративних потоків капіталу між ТНК і його філіями. Дана операція призвела до того, що в ряді промислово-розвинутих країн відбувся відтік ПІІ. Так, у Німеччині відтік ПІІ з Німеччини на вилучення капіталу склав 110 млрд. доларів, або 40 % її валового отримання ПІІ.

Так само необхідно відзначити, що в першій половині 2009 р. майже 1/3 всіх трансграничних угод по СіП була пов'язана з перепродажем іноземних філій ТНК [10, с. 9–13]. Це, насамперед, пов'язано з тим, що корпорації прагнуть зменшити свої операційні видатки, скоротити свою непрофільну діяльність, а в деяких випадках — провести загальногалузеву реструктуризацію.

Що стосується завезених ПІІ, їхнє скорочення в загальносвітовому масштабі склало 4,8 %, що знайшло відображення в падінні вартісних обсягів валового виробництва, продажів і активів, а також зайнятості в закордонних філіях ТНК [10, с. 13].

Яскравим прикладом може бути ситуація, яка склалася в автомобільній промисловості: голова ради директорів DaimlerChrysler Дитер Цетше офіційно оголосив про продаж американської філії концерну — автовиробника Chrysler, новим власником

Таблиця 1.
СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ КОНТРАТЄВСЬКИМИ ХВИЛЯМИ Й ТЕХНОЛОГІЧНИМ УКЛАДАМИ З ЕВОЛЮЦІЄЮ
ТНК І СТУПЕНЕМ ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ¹

№ п/п	Період	Співвідношення між контратєвськими хвилями й технологічним укладами	Покоління розвитку ТНК	Період	Основна діяльність ТНК	Форми ТНК
1	з 1803 до 1841-43 рр. (відзначені моменти мінімумів економічних показників світової економіки)	текстильні фабрики, промислове використання кам'яного вугілля.				
2	з 1844-51 до 1890-96 рр.	вугледобуток і чорна металургія, залізничне будівництво, паровий двигун.				
3	з 1891-96 до 1945-47 рр.	важке машинобудування, електроенергетика, неорганічна хімія, виробництво сталі й електричних двигунів.	Перше покоління Друге покоління	1914-1918 р.м. 1918-1939 р.м.	Розробка й видобуток корисних копалин у колоніях, переробка в країнах власників колоніях Виробництво військової техніки для Європи, Америки й Японії	Картелі, синдикати Трести
4	з 1945-47 до 1981-83 рр.	виробництво автомобілів і інших машин, хімічної	Третє покоління	1950-1960	Розвиток НІОКР	Концерни, конгломерати, стратегічні

¹ Складено на основі робіт [4; 5; 6; 7].

Таблиця 2.
Показники ІІІ в міжнародному виробництві у період 2007–2008 рр.²

Показники	Вартісної обсяг, у поточних цінах (млрд. дол.)		Річний приріст, %	
	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.
Приплив ІІІ	1 979	1 697	35,4	-14,2
Відтік ІІІ	2 147	1 858	53,7	-13,5
Обсяг завезених ІІІ	15 660	14 909	26,2	-4,8
Обсяг вивезених ІІІ	16 227	16 206	25,3	-0,1
Доходи від завезених ІІІ	1 182	1 171	21,9	-0,9
Дохід від вивезених ІІІ	1 252	1 273	18,5	1,7
Трансграничні СіП	1 031	676	62,1	-34,7
Обсяг продажів закордонних філій	31 734	30 311	23,6	-4,6
Валове виробництво закордонних філій	6 295	6 020	20,1	-4,4
Сукупні активи закордонних філій	73 457	69 771	20,8	-5,0
Експорт закордонних філій	5 775	6 664	16,3	15,4
Зайнятість у закордонних філіях	80 396	77 386	25,4	-3,7

Chrysler стане американський інвестиційний фонд Cerberus, створений п'ятнадцять років тому (керує компаніями загальною вартістю 20 млрд. доларів і з річним обсягом 60 млрд. доларів) отримує у власність 80,1 % акцій Chrysler, а 19,9 % — залишаться у володінні Daimler. Згідно з договором Cerberus заплатить Daimler 5,5 млрд. євро (у 1998 р. Daimler віддав за Chrysler 36 млрд. доларів США), німецькій стороні із цієї суми дістанеться один мільярд євро, а сума, що залишилася, буде спрямована на розвиток виробничого підрозділу Chrysler (3,7 млрд.) і санацію кредитно-фінансового підрозділу компанії (0,8 млрд.). Більше того згідно з договором Daimler зобов'язується погасити півтора мільярда євро боргів Chrysler. Фінансова вигода Daimler полягає в іншому: Cerberus бере на себе всі зобов'язання Chrysler за пенсійним й медичним страхуванням працівників, а це приблизно 18 млрд. доларів.

Так само концерн BMW був змушений позбутися від свого збиткового дочірнього підприємства Rover і став одним із найбільш прибуткових автовиробників. Практично з мінімальними втратами в кризовій ситуації змогли вийти Toyota–Lexus і триада Audi–Porsche–Volkswagen. Останніх називають найнебезпечнішими конкурентами в сегменті автомобілів класу люкс. Об'єднання проектних центрів цих компаній під одним дахом і оптимізація їхнього виробництва (наприклад, деякі деталі VW Toureg, Audi Q7 і Porsche Cayenne сходять із тих самих конвеєрів) дають їм велику конкурентну перевагу [11].

Однак, незважаючи на сформовану кризову ситуацію, сотня самих великих ТНК, забезпечують значну частину міжнародного виробництва, а частка створеної ними сукупної доданої вартості склала близько 4 % усього світового ВВП і залишалася відносно стабільною з 2000 р.

На думку експертів ЮНКАД, світове економічне співтовариство буде виходить із глибокої рецесії протягом усього 2010 р.: розмір ІІІ повинен досягти 1,4 трлн. дол. й тільки в 2011 р. їхній розмір складе 1,8 трлн. дол., тобто рівня 2008 р. Також експертами ЮНКАД прогнозується різке падіння корпоративних прибутків і рівень ІІІ буде досить низьким, їхнє поживлення очікується також до 2011 р. і лідерами, як припускають експерти, стануть США, Бразилія, Індія, Китай і Російська Федерація. Основними гравцями на глобальному ринку стануть галузі, які менш чутливі до циклів ділової активності й мають стабільний попит на ринку, а також галузі, які мають більше тривалі перспективи росту. Крім того, необхідно відзначити, що, незважаючи на кризу, у світовій економіці збереглася тенденція відкритості й скорочення бар'єрів на шляху ІІІ й зниження податків на корпоративні доходи ТНК [10, с. 5–16].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновки:

1. Проведене дослідження еволюції ТНК і циклічності розвитку світової економіки показали, що ТНК одержали початок свого розвитку в період бурхливих відкриттів,

² Джерело: UNSTAD: Доповідь про світові інвестиції, 2009 [10, с. 13].

зроблених у науці початку ХХ ст. і продовжували свій стрімкий розвиток вже як невід'ємна частина даного науково-технічного прогресу, а спочатку ХХІ ст. транснаціоналізація виробництва й капіталу стала не тільки основною умовою функціонування й розвитку великих ТНК, але й фактором, що визначає темпи й пропорції розвитку всієї світової економічної системи.

2. Криза, що вибухнула у світовій економіці (криза “бульбашок, що розбухають і лопаються”), визначила недосконалість фінансової системи глобальної світової економіки, що призвело до перегляду сфер діяльності ТНК провідних країн миру. Як показав аналіз звітів ЮНДКАД, більшість ТНК розвинених країн готові збільшити інвестування у нефінансові активи: партнерство, ліцензування, франчайзинг. Це пов'язане, насамперед, із тим, що світова фінансово-економічна криза розвінчала міф про відсутність ризиків при використанні фінансових інструментів і корпорації не мають бажання брати на себе ризики, пов'язані з ними.

Список використаних джерел

1. Экономический кризис [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Экономический_кризис/.
2. Черепков, А. Теория “Длинных волн” Н. Д. Кондратьева / А. Черепков [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ss.xsp.ru/st/019/index.php>.
3. Айвазов, А. Либеральная сказка и кодратьевские волны / А. Айвазов [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://community.livejournal.com/ru_politics/16831637.html.
4. Акаев, А. А. Современный финансово-экономический кризис в свете теории инновационно-технологического развития экономики и управления инновационным процессом [Текст] / А. А. Акаев // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие. — М. : УРСС, 2009. — С. 141–162.
5. Кондратьев, Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения [Текст] / Н. Д. Кондратьев. — М. : Экономика, 2002. — 768 с.
6. Коротаяев, А. В. Кондратьевские волны в мировой экономической динамике [Текст] / А. В. Коротаяев, С. В. Цирель // Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие / Ред. Д. А. Халтурина, А. В. Коротаяев. — М. : Либроком/URSS, 2009. — С. 189–229.
7. Зорин, С. Ф. Современные транснациональные корпорации и их роль в мировой экономике [Электронный ресурс] — Режим доступа к статье : <http://socrates.ru/pdf/>.
8. Темненко, В. А. Стабилизация экономики “пузырей”: постсоровская модель для посткризисного мира [Текст] / В. А. Темненко // Ученые записки КИПУ. Выпуск 17. Экономические науки. — Симферополь : НИЦ КИПУ, 2009. — С. 148–154.
9. Кудрин, А. Мировой финансовый кризис и его влияние на Россию [Текст] / А. Кудрин // Вопросы экономики. — 2009. — № 1. — С. 9–27.
10. Доклад о мировых инвестициях 2009 [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://www.un.org/russian/esa/economic/investment2009.pdf>.
11. Сумленный, С. “Крайслер” достанется “Церберу” [Текст] / С. Сумленный // Эксперт авто. — 2009. — № 21. — 28 мая. [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://www.expert.ua/articles/15/0/3888/>.
12. Маркс, К. Капитал [Текст] / К. Маркс. — М. : Изд-во полит. лит-ры, 1975. — Т. 1. — 785 с.

Надійшла до редакції 09.03.2010

